

KÉRDÉSEK ÉS HOZZÁSZÓLÁSOK

GERENCSÉR BALÁZS SZABOLCS (*Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar*): Alkalmam volt egy több mint ötezer kilométeres tanulmányutat megtenni körben a Kárpát-medencében, ahol a nyelvhasználati jog érvényesülését vizsgáltam.¹ A nyelvi jogok helyzetének elemzése során szó szokott esni arról, hogy az ezt védő nemzetközi szerződéseknek milyen végrehajtási mechanizmusa van, valamint arról, hogy a többségi jogalkotó alkotmányosan milyen törvényeket hoz és hozhat, továbbá arról is, hogy a politikai pártoknak (a többségi államban, az anyaországban és az Európai Unióban) milyen szerepük és milyen érdekérvényesítési lehetőségeik és felelősségeik van.

Kérdésemet elsősorban Szabó Mihály Gizellának és Szarka Lászlónak címezném egyrészt a szlovákiai nyelvtörvény aktualitása miatt, másrészt azért, mert a nyelvi tudatosság jelenségéről ezen a konferencián ők beszéltek. Kérdésem, hogy mivel elég nagy lélekszámú népet érintenek a nyelvhasználati jog alkalmazása kapcsán felmerült problémák, van-e olyan tájékoztató program vagy olyan „nyelvhasználati felvilágosító hadjárat”, amely a most is meglévő és gyakorolható nyelvhasználati lehetőségekről tájékoztatja a nemzetiséget? Fontos ez, már

¹ A vizsgálat eredményei *Nyelvében él...* címmel 2009-ben jelentek meg (Gerencsér Balázs Szabolcs [2009]: *Nyelvében él... [Kárpát-medencei körkép a határon túli magyar nemzeti közösség hivatalos eljárásokban való anyanyelv-használati jogáról]* Szent István Társulat, Bp.)

csak azért is, hogy egy rossz törvény esetén ne csak a jogalkotótól, esetleg az alkotmánybíróstól várjuk a jobb belátását, vagy a pártoktól, illetve a külpolitikától az eredményes érdekérvényesítést, hanem (mindezekkel párhuzamosan) véleményem szerint következetesen alkalmazni kell a meglévő jogosítványokat. Tapasztalatom szerint nemcsak Felvidéken, de az összes felsorolt és a konferencián végigelemezett régióban probléma az, hogy nem használják a nemzetiségek az anyanyelvüket, és a nyelvi tudatosság hiányának nagy része abban gyökerezik, hogy nem tudják, mit és hol lehetne használniuk.

SZABÓ MIHÁLY GIZELLA, *elnök (Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely)*: Azt lehet mondani, hogy ezzel a dologgal korábban egyáltalán soha senki sem foglalkozott. Mi a Grammában fontosnak tartjuk az 1999-ben elfogadott kisebbségi nyelvhasználati törvény gyakorlati érvényesítését. Ezért 2001-ben az önkormányzatok számára szerveztünk egy „turnét”, ahol arról beszéltünk, hogyan és miképpen lehetne használni a kisebbségi nyelvet a helyi önkormányzatoknál, a helyi közigazgatásban, mert elsősorban ott van lehetőség erre. Már mások is szóltak arról, hogy elsősorban az írásbeli nyelvhasználat van gond, ugyanis sem a hivatalnokok, sem az ügyfelek nem ismerik a magyar hivatalos nyelvet. A Vajdasággal ellentétben nálunk 1945 után a közigazgatás nyelve teljesen a szlovák lett, és azokat a hivatalnokokat, akik még valamilyen ismerték a régi magyar hivatalos nyelvet,

vagy eltávolították, vagy nyugdíjba mentek. Egy olyan hivatalnok- és tisztviselő réteg állt munkába, amelynek tagjai csak szlovák nyelvű szövegekkel találkoztak, és éppen ezért a magyar hivatalos szövegnek akár a megértése is alapvető problémát okoz számukra. Az előadássorozathoz kapcsolódva egy olyan CD-t készítettünk az önkormányzatok számára, amelyen a vonatkozó törvények, valamint az általuk használt iratanyag nagy része két nyelven megtalálható. Tehát a polgármesteri hivatalokban használt szlovák iratoknak elkészítettük a magyar fordítását. A CD sok önkormányzathoz elkerült, az iratminták a honlapunkon is hozzáférhetők. Azonkívül fontosnak tartjuk, hogy már a tanulók is tudatában legyenek nyelvi jogaiknak. Most készítettük el a középiskolások számára az új első osztályos magyar nyelvtankönyvet, ebbe most először került bele nyelvi jogokat tárgyaló fejezet. Ebben az elméleti ismeretek mellett arról is szó van, hogyan használjuk jogainkat, például konkrétan benne van, hogyan kell eljárunk, ha például a nevünket szeretnénk megváltoztatni, például „*ovátlanítani*” akarunk, vagy az utónévünket szeretnénk magyar formában anyakönyveztetni. Szarka László előadásában felmerült, hogy helyi szinten is szabályozni kellene a nyelvhasználatot. Ezen a téren is van előrelépés, többek között a dunaszerdahelyi képviselőtestületől is megkelestek bennünket. Van egyfajta elképzelésünk, hogy a helyi fiatal jogászokkal együttműködésben kidolgozzunk egy olyan helyi önkormányzati rendeletet, rendeletmintát, amely helyileg szabályozná ezt a területet. Itt látom Cúth Csabát, egyik fiatal jogászként, aki a Komáromi Városi Hivatalban dolgozik, ők külön honlapot indítottak, amelynek célja, hogy a lakosságot a nyelvi-nyelvhasználati jogokról tájékoztassa. A legnagyobb problémát én

abban látom, hogy az írásbeli ügyintézés inkább az államigazgatási hivatalokat jellemzi, a kérelmek benyújtása formanyomtatványokon történik, a törvény pedig nem teszi lehetővé, hogy ezek a formanyomtatványok kétnyelvűek legyenek, csak az önkormányzatoknál lehet ilyet használni. A legtöbb ügy a szociális támogatásokat érinti. Az igénylőlapok nagyon hosszú nyomtatványok, 8–9 oldalasak – annak idején a kormányhivatal részére megcsináltam ezek magyar változatát, csak aztán elakadt valahol az ügy. Akkor azt mondtuk, ha nem használhatják is ezeket kérvényként az államigazgatásban, de legalább tájékoztatói céllal ki lehetne őket függeszteni. Nagyon sok funkcionális analfabéta van például a magyar anyanyelvű romák között is, ezért jó volna, ha a hivatalnoknál ott lenne az adott nyomtatvány magyar változata, s így jobban meg tudnák az ügyfélnek magyarázni, mit kell csinálnia. Egy nagyon fontos dologra szeretném még felhívni a figyelmet: lassan bevezetik nálunk az elektronikus ügyintézés. Az elektronikus ügyintézés szempontjából teljesen mindegy, milyen nyelvű az a kezelőfelület, amelyet az ember kiválaszt, mert az, amit az olvasó kiválaszt, az más nyelvű kezelőfelület lehet. Ezzel a kérdéssel sem foglalkozott komolyan még senki, csak helyi kezdeményezések vannak, például éppen a Komáromi Városi Hivatalban. Ott igyekeznek megoldani, hogy az elektronikus ügyintézésnél meg lehessen választani a kezelőfelület nyelvét, ezt valószínűleg más önkormányzat is majd megteszi.

FODOR ALBIN (*közgazdász-tanár szakos egyetemi hallgató, Corvinus Egyetem*): Kontra Miklós számára lenne egy javaslatom. Két évvel ezelőtt az Állami Számvevőszék Kutatóintézete megbízásából végeztem egy kutatást.

Akkor a fő cél a kisebbségekre fordított támogatások hatékonyságának felmérése volt. Az én feladatom a kisebbségi ombudsman első tíz éves tevékenységének az elemzése volt. (A tanulmány összefoglalója T206-os számon 2008 áprilisában *A cigányság helyzetére... cím-mel és tartalommal az ÁSZ weboldalán megjelent, a hivatkozott irodalomjegyzékben olvasható az általam elvégzett feladat.*)

Ön előadásában említette azt a problémát, amikor a kisebbségek nem élnek a jogaikkal. Az első kisebbségi ombudsman egyik esete, sőt nem is egyik, hanem több éves jelentésében is visszatért arra, mekkora probléma az, hogy Magyarországon bizonyos kisebbségek lemondanak arról, hogy az iskolában tankönyveket csináljanak. Tehát ők maguk visszalépnek belőle, pedig minisztériumi támogatás volt rá. Valamint a jelentések alapján az is ide tartozik, hogy a magyar rádió- és televíziócsatornákon megszűntek a nemzetiségi műsorok, és nemcsak költségvetési okok miatt. Több javaslatom is lenne, milyen fontosabb hazai példákat lehetne kiemelni.

KONTRA MIKLÓS (*egyetemi tanár, tudományos főmunkatárs, Szegedi Tudományegyetem és MTA Nyelvtudományi Intézet*): Még nagyon sok példát lehetett volna mondani, de ha jól veszem ki, azért nem próbálta azt sugallani, hogy nem ért egyet velem akkor, amikor én Kaltenbach Jenővel teljesen egyetérték a magyarországi kisebbségek gyakorlatilag sikeres asszimilációs története kapcsán. Ennek egy része az, hogy tankönyv van vagy nincs; az állam támogatja, vagy nem támogatja; odadobja a piacnak, vagy pedig valaki azt mondja, hogy erre már nincs szükség. Ezek részletek, de hogyha megnézzük azt, ami egyszerűen a KSH- vagy bármilyen statisztikából látszik, a történet egyértelmű.

FODOR ALBIN: Én a jelentést azért hoztam föl példának, mert bizonyos kisebbségi iskolák esetében az volt a probléma, hogy azért mondanak le a tankönyvről, sőt arról, hogy az anyaországból hozzanak be tankönyveket, mert az itteni tanítók sem tudják azt alkalmazni. Néhol már ott tartanak, hogy felmerült az, hogy az anyaországból kellene tanárokat hozni, hogy tanítani tudják az itteni kisebbségeket, tehát ez azt jelenti, hogy az itt felnövekvő kisebbség később nem lesz alkalmas arra, hogy az utódait tudja tanítani. Erre a problémára hívtam volna fel a figyelmet.

KONTRA MIKLÓS: Köszönöm szépen, teljesen egyetérték.

PÁKOZDI CSABA (*adjunktus, intézeti tanácsvezető, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi Jogi Tanszék*): Az előadásokhoz két kérdéskörben szeretnék hozzászólni. Az első kérdésem Kontra Miklóshoz szól. Tanulságos volt hallgatnom, hogy voltaképpen itt nagyon sok múlik a szülők döntésén. Az előadásból azt a következtetést vontam le, hogy elsősorban a szülők döntése az, amit befolyásolni kellene, ugyanakkor azt vettem észre az egész problematikában – és kérdezem Kontra Miklóstól, egyetért-e velem ebben –, hogy ezek a szülői döntések egyfajta indikátorként is felfoghatók. Vajon elképzelhető, hogy a szülők választása, illetve az, hogy kisebbségi vagy többségi iskolába íratják be a gyermekeket, inkább egyfajta indikátor, tehát valamit megmutat és valaminek a jelzője? Nem azt jelzi, hogy a problémát nem csupán a szlovák nyelvtörvény jelenti önmagában? A kérdést jogi oldalról megközelítve, álláspontom szerint lényeges lenne azt is megvizsgálni, hogy miért nincsenek meg ezek

az intézmények, milyen jogszabályi háttér hiányzik a magyar nyelvű oktatás, és elsősorban a magyar nyelv széleskörű használatához. Szabó Mihály Gizella a vitához való hozzászólásában mindezt már említette, nevezetesen a jogi keretek, az intézmények, az infrastruktúra, és ami a fordításokat illeti, a teljes intézményrendszer hiányát. Tehát számos további problémával is meg kell még küzdenünk, illetve kell megküzdeni a szlovákiai magyaroknak, hogy a magyar nyelv olyan helyzetbe kerüljön, amilyenbe ideális esetben egy kisebbségi nyelvnek kerülnie kellene.

A másik kérdéskört illető hozzászólásom a szlovák nyelvtörvénnyel kapcsolatos, amelyet nemzetközi jogi szempontból vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy a szóban forgó jogszabály kiváló kisebbségi nyelvtörvény lehetne, csupán annyit kellene rajta változtatni, hogy a magyarok lakta területeken a szlovák nyelv aránytalan túlsúlya miatt a magyar nyelv védelmét kellene biztosítani, nem a szlovákét. Tehát a törvényben a „szlovák nyelvet” egyszerűen a „magyarral” helyettesítenék. Mindez akár komolytalannak is hangozhatna, de láthatunk nemzetközi jogi, illetve nemzetközi példákat, amelyek hasonló eszközökkel védenek egy veszélyeztetett kisebbségi nyelvet, ilyen például a kanadai Québec tartomány nyelvi chartája. (Charte de la langue française). Québec nyelvi chartáját megvizsgálva látható, hogy az a szlovák nyelvtörvényben meghatározottakhoz hasonló módon védi a Kanadában egyébként kisebbségben levő, de Québecben a többség

által használt francia nyelvet.² Következésképpen a szlovák és a québeci szabályozás közötti párhuzamok alapján azt kell megállapítanom, hogy a szlovák nyelv védelmében hozott törvény egy kisebbségi nyelvet igen hatékonyan védő törvény lehetne, ám sajnos a helyzet mindennek épp a fordítottja.

KONTRA MIKLÓS: Egyetértünk. A tan nyelvet választó szülő nagyon sok befolyás áldozata. A teljes szlovák államgépezet által működtetett nacionalista agymosás – a „szlovák” helyett be lehetne helyettesíteni más szavakat is – az utcán folyó társalgások, piaci bevásárlások, kocsmában, akármikor eszmét cserél két ember, aki vagy ismeri egymást, vagy nem, sokszor olyasmikről beszél, aminek a végén majd az lesz, hogy a szülő tannyelvet választ. Én csupán annyit állítok Sorbán Angella és Lampert Zsuzsa komoly szociológiai vizsgálatai alapján, amelyek megmutatják, hogy mekkora tömegről van szó, csupán azt állítom, hogy biztos vagyok benne, hogy a gyermekét többségi nyelvű iskolába küldő szülő nem tudja koherensen megindokolni, hogy mit csinál, biztos vagyok benne, hogy nem tudja fölmérni, hogy ennek mi lesz a hatása, és ezért mondom, hogy biztos vagyok benne: vannak magyarok – nem is kevesen –, akiknek lehetőségük lenne ezt a szülői információhiányt enyhíteni, de nem enyhítik.

MAJTÉNYI BALÁZS, (*tudományos főmunkatárs, MTA Jogtudományi Intézet*): A Jogtudományi Intézet a szlovákiai nyelvtörvényről

² A québeci nyelvi szabályozásról, valamint a jogszabályok által a közéletben és a nyelvhasználat terén kötelezővé tett „franciásítás” (francisation/francization) ról bővebben lásd: a *Francia nyelvi chartát* (Charte de la langue française/The Charter of the French language) <http://www.oqlf.gouv.qc.ca/charte/charte/>

index.html, valamint Woehrling, José (1998): La constitution du Canada, la législation linguistique du Québec et les droits de la minorité anglo-québécoise. In: Levrat, Nicolas (éd.): *Minorités et organisation de l'État*. Bruylant, Bruxelles, valamint Molnár István János (1996): *Kanada és a Québec-kérdés*. LOGOD Bt., Bp.

készített elemzést, ezt idő hiányában most nem áll módomban ismertetni. Utalnék viszont arra, hogy ebben az állásfoglalásban azt kíséreltük meg összefoglalni, hogy mi is a szlovák nyelvtörvény módosításával kapcsolatosan jelentkező problémáknak a valódi emberi jogi természete. Nagyon sokszor emlegették a kisebbségi, nyelvi jogokat az előadók. Mi az általunk készített elemzésben arra helyeztük a súlyt, hogy az említett jogok mellett, meglátásunk szerint a nyelvtörvény olyan emberi jogokba is ütközik, amit a nemzetközi jog – eltérően a nyelvi, kisebbségi jogoktól – valóban hatékonyan véd. A hátrányos megkülönböztetés tilalma esetén például azon túl, hogy annak tiszteletben tartását nemzetközi emberi jogi egyezmények garantálják, az Európai Unió joga is véd a diszkriminációtól. A szlovák nyelvtörvény módosítása álláspontunk szerint a hátrányos megkülönböztetés tilalmát is sérti, és így például ellentétes az Európai Uniónak egy 2000-es irányelvével, ami a faji megkülönböztetés tilalmáról szól. Ez az irányelv különböző diszkriminációs alapeseteket jelöl meg, ezek közül kettőt maga a jogszabály is sért (a közvetlen és a közvetett diszkrimináció tilalma), ha pedig megkezdődik a jogszabály alkalmazása, az az irányelv által szintén tilalmazott zaklatást is kimerítheti, s megalázó, lealacsonyító bánásmódot jelenthet. Mindebből következik, hogy maga a jogszabály-módosítás olyan emberi jogokat is sért, amely jelenlegi emberi jogi felfogásunk alapjait érintik, és nem tartoznak kizárólag az állami szuverenitás körébe. Ha csak a közösségi jog által nyújtott jogvédelmi eszközökre gondolunk, akkor a diszkrimináció tilalmára hivatkozva lehetőség van például akár kötelezettségszegési eljárás megindítására a luxembourgi bíróság előtt, vagy akár – mondjuk – szlovákiai

bíróságok előtt szintén uniós jog alapján a Frankovics-kártérítésre.

É. KISS KATALIN (*akadémikus, kutatóprofesszor, MTA Nyelvtudományi Intézet*): Először a korábban elhangzott témához szeretnék hozzászólni, és hivatkoznék Vincze László pécsi kollégánk vizsgálataira. Ő azzal foglalkozott, hogy milyen hatékonyan védi a kisebbségi nyelvhasználat lehetőségét a finnországi svéd közösség, azután a dél-tiroli német közösség és az erdélyi magyar közösség. Kiderült, hogy a svédek és a dél-tiroli osztrákok sokkal aktívabbak az erdélyiekénél. Ő egyrészt azt vizsgálta, hogy adott időszakban hányszor szerepelt a nyelvi jogok sérelme iránti tiltakozás a sajtóban, és míg az erdélyi magyar sajtóban egyes nagyságrendű, a dél-tiroli sajtóban tízes nagyságrendű, a finnországi svéd sajtóban százas nagyságrendű volt azoknak az újságcikkeknek a száma, amelyek például azzal foglalkoznak, hogy X hivatalban hiányzott az adott svéd nyelvű úrlap.³ Egy hasonló vizsgálat a felvidéki magyar sajtó vonatkozásában ugyanezt az eredményt hozta.⁴ Ami még ennél is fontosabb, a finnországi svédek között az aktivisták minden iskolakezdés előtt minden egyes vegyes nyelvű családot felkeresnek egy levélben, ahol a szülők anyanyelve különböző, és iskolába menő gyerek van, és személyesen győzik meg őket arról, hogy svédnyelvű iskolába adják őket. Ennek köszönhető, hogy míg a 70-es évek végén a vegyes családok 40 %-ából kerültek svéd isko-

³ Vincze László (2008): A nyelvpolitikai perspektíva megjelenése a finnországi svéd sajtóban. Médiautató. tavasz. http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_01_tavas/07_nyelvpolitika_finnorszag_sved

⁴ The Declining Readership of Hungarian-language Daily Newspapers in Slovakia. Meractor Media Forum. 10, 62–77.

lába a gyerekek, ma 85 %-ukból. (Ahol mindkét szülő svéd, a gyerekek 100 %-a svéd iskolába jár.)

Két szemponttal kiegészíteném az előadásokban elhangzottakat. Az anyanyelv védelme, az anyanyelv szabad megválasztásának, fenntartásának és továbbadásának jogi védelme nemcsak nemzeti érdek, hanem az egyén érdeke is és egyetemes emberi érdek is. Ami az egyént illeti, az elmúlt évtizedek nyelvészeti kutatásai bebizonyították, hogy az anyanyelv a személyiség integráns része, nem egyszerűen valamilyen tanult szokásrendszer, melyet könnyű lecserelni, megváltoztatni. Az anyanyelv megválasztását és gyakorlását, fenntartását akadályozó külső nyomás a személyiség sérelmével jár. A következmény, mint Göncz Lajos délvidéki pszicholingvista kutatásai bebizonyították, a mentális betegségek, alkoholizmus, öngyilkosságok megnövekedett aránya, az adott közösség csökkent termékenység, gyermekkorban pedig a késleltetett kognitív fejlődés.⁵ Ami az egyetemes emberi szintet illeti, a lipcsei Max-Planck-Institut für evolutionäre Anthropologie előrejelzése szerint az évszázad végére az emberiség mintegy hat-ezer nyelve közül 90 % ki fog halni. Emberek milliárdjai kényszerülnek vagy anyanyelvcsere-re, vagy pedig arra, hogy a gyermekeikkel már ne tudjanak anyanyelvükön beszélni. Ez nemcsak ötezer-ötszáz nyelv eltűnését jelenti, hanem ötezer-ötszáz kultúra, az emberiség felhalmozott tapasztalata nagy részének eltűnését is. Most kezdjük felismerni, hogy milyen visszahozhatatlan károsodással jár, tulaj-

⁵ Lásd például Göncz Lajos: A Research Study on the Relation between Early Bilingualism and Cognitive Development. *Psychologische Beiträge*. 30, 1–2, 75–91.; Göncz Lajos: A kétnyelvűség pszichológiája. In: Lansztyák István – Vančone-Kremmer Ildikó (szerk.) *Nyelvészetéről-változásán*. Gramma, Dunaszerdahely, 32–76.

donképpen az emberi élet fennmaradását veszélyezteti a biodiverzitás megszűnése. Ugyanilyen következményekkel jár a nyelvek és a kultúrák diverzitásának az eltűnése is. Még azt tenném hozzá, hogy ez a közbeszéd része kellene hogy legyen, tehát érdemes volna esetleg a World Science Forumot felhasználni, vagy valamilyen nemzetközi konferenciát, Római Klub-szerű fórumot összehívni, ahol ezekkel a következményekkel szembenézünk.

BARTHA CSILLA (*tudományos főmunkatárs, MTA Nyelvtudományi Intézet*): A szerzők oldaláról is megszólítottunk, hogy mi a hosszú távú célja a Nyelvtudományi Intézetnek és a Magyar Tudományos Akadémiának e rendezvénnyel. Valami olyan célt kellene kijelölni, úgy gondolom, aminek aztán valami gyakorlati haszna is lehet. É. Kiss Katalin keleti–nyugati példákat hozott, többen pedig a nemzetközi jogi szabályozások megszorító erejét említették. Szalainé Sándor Erzsébet ugyanakkor kiemelte, hogy mennyire szkeptikus ezzel kapcsolatban. Én magam is nagyon-nagyon szkeptikus vagyok az ilyen pozitív példák egy az egybeni átemelését illetően. A koppenhágai kritériumok az EU-15 részéről nagyon jól láttatják velünk, hogy ami számunkra előírás vagy kötelező, a másik oldalon nem biztos, hogy betartatik. Tehát a kettős mérce a mai napig megvan. Abból a sok kutatásból, amit mi, társadalomkutatók itt a Kárpát-medencében közösen végeztünk, összehoztunk az elmúlt időszakban, újra és újra az erősödik meg bennem, hogy e térségben igenis sajátos kompetenciával rendelkezünk az itteni kérdéseket illetően. Fontos, hogy a szlovákok és a szlovákiai magyarok, magyarországi magyarok, magyarországi kisebbségek, nem sorolom végig az egész régi-

ót, valóban hatékony szakmai diskurzust tudjanak folytatni adott kérdésekről – és majd egyet ki is szeretnék emelni ezek közül –, ennek a gyakorlati célja mindenhol egymás attitűdjeinek, tudományos attitűdjeinek, illetőleg az érintettek attitűdjeinek folyamatos formálása kell, hogy legyen. Erre a példám a következő: nagyon szépen látszott az előadásokból, hogy az eltérések mellett ebben a térségben rengeteg közös elem van. Ilyen az is, hogy az EU-csatlakozás körüli-utáni időszakban a nemzetek szükségképpen újradefiniálják magukat. Van, ahol valakik ellenében. Lehetséges ugyanakkor, hogy valahol ez már korábban megtörtént, vagy ennek más a története. Más szóval: én úgy gondolom, hogy ezek a fajta jogszabályok vagy rendelkezések teljesen beleilleszthetők ebbe a folyamatba. Ez a magatartás egyfajta válasz a regionalizmusra, az etnopolitikai nacionalizmusra stb. Ennek az elemét egyébként más térségekben is megtaláljuk.

Kontra Miklós nem szorul rá soha, hogy őt meg kelljen védeni. Inkább csatlakoznék, s még kiemelném, hogy Kaltenbach Jenő egyik interjújában – csak hogy önkritikusak legyünk – azt is mondta, hogy Magyarországon nincs kisebbségpolitika, a kisebbségpolitika monoetnikussá vált. Csak cigánypolitika van. Én messzemenően egyetértek – legalábbis ami a nyelvet illeti – ezzel az állítással.

Egyetlen egyet emelnék még ki, a kétnyelvűség kérdését, ezt ugyanis mindenki tematizálta itt a konferencián. Szerintem nagyon nagy probléma, hogy a jogszabályokban és a térségben általában is erősen kirajzolódik, hogy a két- vagy többnyelvűségnek több jelentése van. Kétnyelvűség mint egy végteleen negatív, kerülendő, leértékelendő valami akkor, ha az a kisebbségek aszimmetrikus kétnyelvűségét jelenti. Másfelől vannak kivá-

ló „öszönzők” az elit kétnyelvűsége: például az ET, az EU programjai. 2007 óta, Leonard Orbán pozícióba lépése óta pedig különösen intézményesült a többnyelvűség kérdése. A kisebbségek mindennapokban leértékelt kétnyelvűsége mellett ott áll az európai hivatalos többnyelvűségi politika a másik oldalon, ami elvben felértékeli a többnyelvűséget, akcióprogramokat rendel mellé, és gyökeresen átfőrdi, egyébként rendkívül jogosan és pozitív módon, a nyelvoktatás-politikákat a régióban. Azzal szeretném zárni, hogy mindannak illusztrálására, amit mondani szerettem volna, javasolom, hogy akinek van ideje még a nyárból, akár magyarul, akár angolul az Európa Tanács honlapján beletekinthet Magyarország nyelvoktatás-politikai arcátába. Ott jól látszik ez a kettős jelentés és kettős mérce, és úgy gondolom, hogy nekünk ezeket az álláspontokat kell először a tudományban, utána pedig maguknál az érintetteknél közelíteni.

ANDRÁSSY GYÖRGY (*egyetemi tanár, tanszékvezető, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar*): Én nem kívántam hozzászólni, de Kontra Miklós tett egy olyan megjegyzést, amelyre ürügyként hivatkozhatom. A megjegyzése úgy szólt, hogy „az oktatáshoz ugyan van emberi jogunk, de az anyanyelven való oktatáshoz nincs”. Láttam, az itt jelenlévő jogászok közül sokan bólogtak, és ez indít tulajdonképpen a hozzászólásra. Egy kicsit pontosítani kellene ugyanis ezt a kijelentést: „nincs *elismert* emberi jogunk az anyanyelven való oktatáshoz”. Az még egyáltalán nem biztos, hogy nincs emberi jogunk hozzá. Az emberi jogok ugyanis nem attól vannak, hogy az ENSZ elfogadja őket, vagy az Európa Tanács, vagy valamelyik nemzeti alkotmány. Az emberi jogok erkölcsi

jogok, morális jogok, felül vannak az állami és a nemzetközi szervezetek törvényein és jogalkotásán. Következésképpen bárki értelmezheti őket, minden ember, persze a törvényhozó is, de nincsen arra garancia, hogy ezek az emberi jogok, amelyeket eddig elismertek, kifogástalan értelmezései a láthatatlan emberi jogoknak. S az én véleményem az, hogy elég zűrés a nyelvi emberi jogok elismerése a jelenlegi nemzetközi és nemzeti jogban. Igen perspektivikus kutatási pályák nyílnak, ha azon kezdünk gondolkodni, hogy vajon rendjén van-e, hogy jogunk van ugyan a vallás szabad gyakorlásához, de ahhoz már nincs – legalábbis nincs elismert emberi jogunk –, hogy a saját nyelvünkön gyakoroljuk a vallásunkat. Vagy vajon rendjén van-e az, hogy van emberi jogunk a véleményünkhöz, a kifejezéshez, ennek a szabadságához, de az már kissé kérdéses, hogy vajon van-e emberi jogunk mindennek a saját nyelvünkön való gyakorlásához. Tehát föl lehet tenni a kérdést, hogy kellően koherens, kellően következetes és ellentmondásmentes-e a jelenlegi emberi jogi jogalkotás akár a nemzetközi, akár pedig a nemzeti jogban. Az én véleményem az – de erről most nyilvánvalóan nem fogok itt hosszan beszélni –, hogy távolról sem. Legközelebb, majd talán egy másik konferencián, erről is bővebben.

BINDORFFER GYÖRGYI (*tudományos főmunkatárs, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete*): Magyarországon a kisebbségpolitika elsősorban a határon túl élő magyarokra vonatkozik. Utána hosszú szünet következik, majd jön a romapolitika, de ennek semmi köze nincs a nyelvi kompetenciához és a nyelvi kérdésekhez. Majd utána ismét hosszú szünet következik, és csak utolsó nap a sorban következnek a Magyarországon élő

kisebbségek. Ezen a ponton kapcsolódnék Kontra Miklóshoz és Kaltenbach Jenő idézett véleményéhez. Magam német kisebbségi lévén, sajnos vannak napi tapasztalataim, hogy hogyan néz ki a magyarországi kisebbségek nyelvi jogainak érvényesülése. Papíron természetesen itt is minden nagyon szép és minden jó, a jogokat törvény biztosítja, de egyáltalán nem rózsás a helyzet. Intézetünkben jelenleg folyik egy kisebbségi önkormányzati kutatás, amely azt is vizsgálja, hogy a gyakorlatban hogyan tudnak a kisebbségek, hogyan tudnak a kisebbségi önkormányzatok anyanyelvükkel élni kívánó képviselői a kisebbségi törvény értelmében Magyarországon létezni. Az előzetes eredményeink azt mutatják, hogy nagyon rosszul. Több okból is. A törvény szavatolja az anyanyelvhasználatot, de a településeken a kisebbségi önkormányzati ülésen például csak magyarul lehet beszélni, mert az üléseken a jegyző képviselőjének is jelen kell lennie.

Amit Kaltenbach Jenő mondott, annak sajnos nagyon komoly alapjai vannak, de hozzá kell tennem, hogy érzékelünk ellenirányú mozgásokat is. A kisebbségi önkormányzatok mind megyei, országos, mind települési szinten hihetetlen energiákat fektetnek abba, hogy a nyelvi asszimiláció folyamata valamennyire visszafordítható legyen. Az lenne jó, ha Szlovákiában ez a folyamat nem jutna el húsz év után oda, hogy a visszafordításba kelljen majd energiákat fektetni.

Magyarországon a hat tradicionális kisebbség: a németek, a horvátok, a szerbek, a szlovákok, a románok és a szlovének fenntartanak valamilyen oktatási intézményhálózatot. Sajnos ezen a téren a szlovének állnak a legrosszabbul. A probléma inkább az, hogy nagyon kevesen jelentkeznek ide, ennek persze oka az is, hogy igen kis létszámúak a ki-

sebbségek, de a tankönyvkiadásban például nemcsak külföldről kell tankönyveket hozni. A magyarországi német tankönyvírás igenis nagyon szép eredményeket tud felmutatni. Ugyanez a helyzet a horvátoknál is, a szerbek is írnak saját maguk tankönyveket. Természetesen nagyon fontos az anyaországok támogatása, és ezt a hazai kisebbségeink jobban igénybe vehetnék. Itt térnék vissza a határon túli magyarok nyelvhasználatához. Nekünk is támogatni kell őket. De felhívnám a szlovákiai magyarok itt lévő képviselőinek figyelmét is, hogy vigyázzanak szemükkel a magyarországi kisebbségekre vessék, nehogy ugyanoda jussanak el a nyelvi kompetencia tekintetében. Ha nem fogják az önkéntesek végigjárni a családokat, hogy írassák be magyar nyelvre a gyerekeiket, akkor a magyarországi kisebbségek nyelvesztése sorsára fognak jutni. Mert itt ma Magyarországon az a helyzet, hogy nem is nagyon akarják a szülők a nemzetiségi nyelv oktatását, mert már nem is nagyon tudnak, és az anyanyelvet az iskolában kell újra tanulni, ami távolról sem ugyanaz a folyamat, mint amikor valaki az édes anyatejjel szívja magába a nyelvet.

KENESEI ISTVÁN: Köszönöm ezt az utolsó hozzászólást is, amely ismételen arra mutatott rá, hogy az adja meg a szlovák nyelvtörvénnyel szembeni kritikánk elvi hátterét, hogy mi saját magunkkal szemben is kritikusak vagyunk. Időhiány miatt el nem hangzott bevezető előadásomban fölvettem a kérdést, hogy mit vártunk volna szlovák barátainktól, mit kellett volna tenniük? Azt vártuk volna, hogy első körben ők tiltakozzanak a nyelvtörvény ellen ugyanúgy, ahogy Magyarorszá-

gon, amikor egy korlátozó jellegű nyelvtörvényt kívántak bevezetni, számos nyelvész megpróbált ez ellen fellépni. Ma Magyarországon van egy igencsak kis hatókörű, úgynevezett reklámyelvtörvény, amellyel egyébként továbbra sem ért egyet számos nyelvész. Ez a kritika azonban nem külföldről fogalmazódik meg egy magyar törvénnyel szemben, hanem Magyarországon belülről. Tehát ezt várnánk el szlovák barátainktól is. Vannak Szlovákiában számosan közéleti személyiségek, tudósok, akik tiltakoztak, de azt hiszem, nem elegendő, és nagyon-nagyon kevés nyelvész van köztük. Hálás vagyok az előadóknak, hogy igen rövid határidejű felkészüléssel igen érdekes előadásokat tartottak. Nagyon szépen köszönöm a közéleti személyiségeknek, politikusoknak határon innen és határon túl, hogy megtisztelték jelenlétükkel ezt a konferenciát. Befejezésül annyit szeretnék mondani, hogy a tudomány nem politizál, de sok támogatást tud adni a politikának: földerít tényeket, összefoglal, értelmez, és ezzel segítségükre siet azoknak, akik a jó gyakorlatokat akarják támogatni Európa és a világ különböző országaiban. Reméljük, hogy a mi politikusaink is ezt az elvet fogják követni, a jó gyakorlatokat fogják támogatni, és megtalálják azokat a szövetségeket, akikkel összefogva lehetséges lesz ezt a jelenlegi szlovák nyelvtörvényt enyhíteni vagy esetleg eltörölni.

Köszönöm a részvételt és szép ünnepet kívánok mindenkinek.

Kulcsszavak: *nyelvhasználat, kisebbségi nyelvek, kisebbségek oktatási helyzete, nyelvi jogok, ember jogok, nemzetközi jog, nyelvtörvény, Szlovákia*

Száz éve született Radnóti Miklós

A RADNÓTI-KUTATÁS NÉHÁNY KÉRDÉSE (CENTENÁRIUMI JEGYZETEK)

Lengyel András

irodalomtörténész, főtanácsos,
Móra Ferenc Múzeum, Szeged
feketehaz@t-online.hu

A Radnóti-recepció ma meglehetősen felemás képet mutat. Egyfelől szilárd kanonikus pozíció, másfelől viszont, legalábbis ehhez az erős pozícióhoz mérten, szerény irodalomtörténeti földolgozó munka s rengeteg égető adósság.

Ha ezt a kettősséget kicsit közelebről szemügyre vesszük, az ellentét még élesebben ugrik elő. Radnóti Miklós ugyanis, mint a holokauszt-irodalom része, határainkon kívül is ismert és elismert alkotó, idehaza pedig aligha van olyan, legalább nyolc osztályt elvégzett magyar állampolgár, aki nevét ne ismerne, s kivételes jelentőségéről ne lenne tudomása. S elmondható, mára az 1946 utáni kultuszépítő baráti megnyilatkozásokból is valódi szaktudományos teljesítmények nőttek ki. (A kitűnő, de méltatlanul keveset emlegetett Melczér Tibor [2003] például munkássága javát Radnótiiról, a Radnóti-életműről alkotta.) Ma már tehát nemcsak a hajdani barátok: Ortutay Gyula, Baróti Dezső és Tolnai Gábor jórészt még személyes hangú írásai vagy stilizált baráti emlékezések, alkalmi megnyilatkozások állnak rendelkezé-

sünkre, de a kutatás már egészében is nagykorú lett. A korábbi kezdemények után, azokra is építve viszonylag jó életműkiadás is született. Így mindenekelőtt, s ez a legfontosabb, Ferencz Győző jóvoltából van egy megbízható, jó verskiadásunk (Radnóti, 2003), amely – bár nem kritikai igényű editio – jóval több, mint a szokványos, úgynevezett népszerű kiadások. S ugyancsak Ferencz Győző tollából megszületett a költő „kritikai életrajza” (Ferencz, 2005) is, amely – a magyar irodalomtudományt újabban jócskán deformáló lila teoretizálás helyett – angolszász típusú, tárgyias életrajz, az életút és az életmű arányosan elrendezett bemutatása, nagyon gazdag forrásanyag alapján. Olyan mű ez tehát, amelyet mindenkinek – szakembereknek és úgynevezett „egyszerű” olvasóknak – nyugodt lélekkel lehet ajánlani. Nagy erénye, hogy tárgyias és részletgazdag, s ugyanakkor jó kalauz az életművel való ismerkedéshez. A filológus bőven talál benne korábban ismeretlen, új anyagot, amely további kutatásra inspirálja, de a „csak” tájékozódni vágyó is megkapja azt, amit szeretne: eligazítást Rad-